

GABRIEL VASILIU

CATEDRA DE LIMBA ROMÂNĂ DE LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ ȘI SEXTIL PUȘCARIU

1. Catedra de limba română este printre primele din cadrul Universității clujene; ea s-a înființat din primul an al apariției instituției în orașul de pe Someș (1872). În 1896 trecuseră 24 de ani de la prima zi când și-a deschis porțile, și în „Almanahul «Minerva»” Universitatea clujeană era enumerată printre cele 159 din Europa, criteriul fiind numărul studenților înscriși. (Și în zilele noastre funcționează acest criteriu.) La acea dată, la Paris erau 11 755 de „ascultători”, la Berlin, 9 375; la Viena, 7 012; la Budapesta, 4 497; la Moscova, 3 736; la Praga, 2 760; la Roma, 1 994; la București, 1 265; la Heidelberg, 1 179; la Strasbourg, 1 073; la Cluj, 968; la Zagreb, 473 (vezi Farkas 1896–1897, p. 131). Într-un interval scurt, numărul studenților a crescut de la 702 la 968, fiind și acest fapt o dovadă a prestigiului de care se bucura Universitatea. Studenții care frecventau cursurile Facultății de Litere și Filosofie erau într-un număr apreciabil. Într-o istorie a Universității clujene, completă și redactată după modelul întâlnit la universități de prestigiu, ar trebui să întâlnim o parte cuprinzând informații despre toate cadrele didactice care au predat și despre lucrările lor mai importante, precum și un capitol separat consacrat celor care au condus departamentele Universității.

Primul titular al disciplinei „Limba și literatura română” a fost Grigore Silași (1836–1897). A predat între anii 1872–1886, timp de 14 ani.

La începutul secolului XX, Ov. Densusianu (1905, p. 241) scria:

„Într-o vreme, Transilvania era țara filologilor. Aici se făureau teoriile asupra limbii, aici se scriau gramatici, de aici plecau păreri care aveau să ne lămurească asupra originii graiului nostru și să ne dea îndrumări pentru chipul cum să scriem și să dăm o înfățișare mai românească cuvintelor. Și oricine trecuse prin școală – prin școala de la Blaj, mai ales, se credea în stare să facă filologie și să dea sfaturi. Era vremea când transilvănenii se nășteau filologi – în altă parte se spunea că românul se naște poet... Un filolog era pe atunci un *apostol* mai mult decât un om de știință”.

Catedra de limba română a avut în componența ei, de-a lungul celor 142 de ani de existență, personalități de referință din domeniul filologiei. Au condus acest departament (uneori au fost singurii membri, cum a fost cazul lui Grigore Silași), în ordinea ocupării funcției, Grigore Silași, Gr. (Gergely) Moldovan, *Sextil Pușcariu*, Alecu Procopovici, Ștefan Pașca, Dimitrie Macrea, Romulus Todoran, Mircea Zdrengea, D. D. Drașoveanu, Gligor Gruitță, Elena Dragoș, G. G. Neamțu. La ora actuală, catedra este condusă de Daiana Cuibus.

Până la preluarea conducerii de către Sextil Pușcariu, care a fost primul Rector al Universității clujene, după ce Transilvania a intrat în componența Regatului României, au mai îndeplinit această funcție Grigore Silași și Grigore Moldovan.

Grigore Silași a urmat studiile la Năsăud, Dej și Viena, unde și-a luat doctoratul în filologie (în 1862). După zece ani, va fi numit titularul Catedrei de limba română de la tânăra Universitate din Cluj. Nu ne vom opri asupra zbuciumatei vieți a profesorului, care a pătimit, în primul rând, din cauza faptului că a dorit ca predarea cursurilor să se facă în limba română, fapt ce nu era pe placul oficialităților de la Budapesta. Ca recunoaștere a meritelor sale, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Vom enumera selectiv câteva titluri din lista sa de lucrări, unele publicate sub formă de articole, altele fiind cursuri predate studenților: *Vocabularul și versificația limbii române*; *Poetica românească*, *Elementele limbii arabe în comparație cu cele semitice*, *Gramatica românească*, *Elemente de fonetică a limbii române*, *Originea și evoluția istorică a limbii române*, *Derivarea în limba română*, *Dialectul macedoromân în comparație cu dialectul dacoromân*, *Istoria lingvisticii românești începând cu sfârșitul sec. XVIII*, *Dialectul istroromân și meglenoromân în comparație cu cel dacoromân*, *Puterea de viață internă a limbii și influența externă asupra acesteia*, *Să latinizăm ori ba?*, *Oare mai ales din franceză să împrumutăm?*, *Ortografia română cu litere latine între 1847 și 1860*. La această listă selectivă se pot adăuga și cursurile și articolele care au ca subiect literatura română. Lucrarea care-l impune printre lingviștii de seamă ai secolului XIX din Transilvania este *Renașterea limbii românești în vorbire și scriere* (fasc. I – Cluj, 1879; fasc. II – Gherla, 1881 și fasc. III – Gherla, 1885). În hățişul teoriilor privitoare la istoria limbii române, lingvistul clujean nu a ignorat părerile înaintașilor și contemporanilor. Gr. Silași împărtășește ideea că limba și poporul român s-au format atât în nordul, cât și în sudul Dunării:

„Dunărea, fluviu rege [...], este mai vârtos mijlocul de legătură între frații de un sânge sau de o limbă, decât un zid despărțitor”.

Profesorul a acordat un loc important în studiile sale dovedirii cu argumente solide a latinității limbii române și a locului ei între limbile romanice. A pus în discuție și probleme de ortografie și gramatică, aflate în atenția Academiei Române.

În 1886, printr-o acțiune coordonată de forțele antiromânești de la Universitate, este forțat să-și părăsească postul. Va fi înlocuit cu Gr. Moldovan, care nu avea pregătire filologică, fiind absolvent al Facultății de Drept. A redactat o gramatică a limbii române, *Román nyelvtan*, puțin folosită. De o atenție ceva mai mare s-au bucurat două cursuri: *Originea și formarea limbii române prezentată în literatura de specialitate maghiară* și *Pe baza studiilor române explicarea articolului românesc în cele trei dialecte*, la care putem adăuga încă două studii: *Elemente turcești și maghiare în limba aromână* și *Date despre dialectul macedoromân*. Majoritatea articolelor au fost publicate în revista „Hungaria”, la care era redactor-șef, și nu se caracterizează prin originalitate și nici printr-o contribuție aparte a autorului. Dacă i

se poate atribui o calitate aparte lui Gr. Moldovan, aceasta ar fi în domeniul jurnalisticii, prin înființarea revistei „Hungaria” și mai apoi a ziarului cu același titlu. Cu articolele scrise și în limba română, și în limba maghiară, se încerca o propagandă în Ardeal, și nu numai, conform indicațiilor primite de la Budapesta, din partea contelui Apponyi și a colaboratorului fidel, Oscar Trefort, ministru în același guvern. Grigore Moldovan, în general, nu era de acord cu părerile autorilor români și ale celor care combăteau teoriile lingviștilor și istoricilor maghiari și austrieci. Întreaga sa activitate este ambiguă. Când nu a mai putut face față fluxului informativ privitor la limba română, a acceptat colaborarea cu un tânăr profesor de la Năsăud, viitor mare lingvist, colaborator al lui Sextil Pușcariu, nimeni altul decât Nicolae Drăganu, fost eminent student al Universității de la Budapesta. Nici în zilele noastre, Gr. Moldovan, în mediile universitare și în lumea filologică, nu este citat, mai mult este menționat pentru activitatea de redactor al celor două publicații (vezi Köpeczi 2001).

După 1918, cei doi profesori sunt, în bună măsură, pe nedrept ignorați.

2. Odată cu preluarea funcției de Rector al Universității din Cluj, Sextil Pușcariu va primi și misiunea de a reorganiza Facultatea de Litere și Filosofie. Era membru al Academiei Române, profesor și decan la Universitatea din Cernăuți, se va angaja imediat după Unirea de la Alba Iulia la reorganizarea învățământului universitar și nu numai. Fost student eminent al mai multor universități austriece, germane și franceze și colaborator la publicarea mai multor studii cu profesori celebri, dintre care îl amintim pe W. Meyer-Lübke, cel care l-a susținut foarte mult și care l-a sfătuit să preia catedra de la Cernăuți. Odată cu preluarea funcției de Rector și șef de catedră, va înființa și Muzeul Limbii Române, loc în care și s-a format „cea mai bună școală românească de lingvistică dintre cele două războaie mondiale”. Aici, la Muzeul Limbii Române, s-a continuat redactarea *Dicționarului limbii române* și *Atlasul lingvistic român*. Tot aici se redacta și revista „Dacoromania”, în care au văzut lumina tiparului articole de valoare din domeniul filologiei. Preocupările savantului român vizat istoria limbii, dialectologia și geografie lingvistică, fonetica, fonologia, lexicografia și lexicologia. Și azi se citește cu interes și este amintit discursul de recepție la primirea în rândurile Academiei, intitulat semnificativ *Locul limbii române între limbile romanice*.

Sextil Pușcariu a știut să preia părțile pozitive de la școala neogramaticilor și a lingviștilor comparatiști și să le aplice la noile idei ale epocii (vezi studii ca *Morfonomul și economia limbii*, *Considerații asupra sistemului fonetic și morfologic al limbii române* ș.a.). Domeniul predilect (dacă putem vorbi de așa ceva în cazul unui lingvist complet cum a fost Sextil Pușcariu) rămâne lexicografia-lexicologia. Avea 28 de ani când a publicat, în 1905, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprache*, I. *Lateinisches Element mit Berücksichtigen aller romanischen Sprachen*, iar Academia Română i-a încredințat conducerea lucrărilor pentru elaborarea Dicționarului limbii române (cunoscut ca Dicționarul Academiei), lucrare încheiată abia cu puțini ani în urmă de către colective largi de cercetători din prin-

cipalele centre filologice ale țării. Apoi, convins de importanța dialectologiei în studierea limbii române, care avea un specific aparte în lumea limbilor romanice, va iniția cercetările românești de geografie lingvistică, materializate, în primul rând, în cea de a doua operă monumentală a lingvisticii românești, după Dicționar, de care este legat numele lui Sextil Pușcariu: *Atlasul lingvistic român*; el a coordonat și a asigurat apariția celor două părți ale Atlasului, început în anii '20 ai secolului trecut: partea I, cuprinzând ancheta lui Sever Pop (din care, din păcate, au fost publicate doar două volume) și partea a II-a, ancheta lui Emil Petrovici (cu două volume publicate înainte de Al II-lea Război Mondial și șapte volume, în serie nouă, după 1950). La acestea, se adaugă o inovație extrem de bine primită în romanistica europeană, și anume publicarea, în paralel, a unui *Mic Atlas lingvistic român*, în care se reia, cu simboluri colorate, materialul din hărțile mari ale atlasului; din acesta, au fost publicate opt volume.

Sextil Pușcariu a gândit, de asemenea, și a realizat, parțial, o sinteză de mari dimensiuni în patru volume, intitulată *Limba română*. Din aceasta, a reușit să realizeze doar două: primul, subintitulat *Privire generală* (1940), și al doilea, *Rostirea*, publicat postum (în 1959). Amândouă volumele, după cum au remarcat foarte mulți comentatori, se caracterizează printr-o bogată informație și printr-un limbaj accesibil. Dacă ar fi fost terminată toată lucrarea, aceasta ar fi fost o realizare unică prin dimensiuni și valoare, în românică și romanistică. Volumul III ar fi trebuit să se numească *Organizația limbii*, iar ultimul, *Cugetarea lingvistică*. Profesorul G. Istrate remarcă în studiul introductiv de la reeditarea din 1976 a volumului I:

„În această atmosferă de continuă efervescentă științifică, de elan tineresc și de patriotism înalt a lucrat tot timpul cât a stat la Cluj, Sextil Pușcariu. În această atmosferă a fost elaborată și «Limba română», carte fundamentală în lingvistica românească” (Istrate 1976, p. XIX–XX).

Nu pot fi trecute cu vederea cele trei volume intitulate *Studii istroromâne* (1906, 1926, 1929), lucrare de referință despre un dialect al limbii române, aproape dispărut astăzi și de care se vorbește tot mai rar în ultimul timp. Amintim și alte lucrări de dimensiuni mai mici, apreciate și azi: *Die rumanischen Diminutivsuffixe* (1899); seria de articole publicate în diverse reviste ale timpului privitoare la etimologia unor cuvinte, material care a stat la baza redactării Dicționarului Academiei; articolul citat de foarte mulți istorici literari, intitulat *Un poet: Lucian Blaga*, prin care îl introduce în literatura română pe renumitul poet și filosof de mai târziu, publicat în revista „Glasul Bucovinei” (1919, nr. 49). Nu poate fi uitat volumul *Istoria literaturii române – Epoca veche*, apărut în mai multe ediții, iar memorialistica românească s-a îmbogățit cu patru volume de excepție: *Brașovul de altădată*, *Călare pe două veacuri*, *Memorii și Spița unui neam din Ardeal*. O *Biobibliografie* apărută în anul 2000 și pe care o datorăm Elisabetei Faiciuc facilitează documentarea asupra vastei și încă prea puțin cunoscutei opere a ilustrului lingvist și om de cultură Sextil Pușcariu.

Sextil Pușcariu a fost un intelectual activ, a scris mult, dar a fost și un om al cetății. Nu poate fi trecut cu vederea efortul depus pentru înființarea „Frăției Ortodoxe Române”, nici activitatea de diplomat, în trei momente de mare importanță pentru destinul României: în 1919, la Cernăuți; în anii interbelici, la Liga Națiunilor, ca delegat al Regatului României, și în timpul Războiului, la Berlin, ca director al Institutului cultural Român; prin tot ce a realizat în aceste calități, a dovedit ceea ce, azi, e definit ca „diplomație culturală”.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Densusianu 1905 = Ov. Densusianu, *În amintirea unui învățat – Timotei Cipariu*, în „Viața nouă”, I, 1905, nr. 11, p. 241.
Farkas 1896–1897 = Farkas Gyalai, *Lumea învățată în numiri*, în „Ungaria”, VI, 1896–1897, nr. 1.
Istrate 1976 = G. Istrate, *Prefață la Sextil Pușcariu, Limba română*, I. *Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976.
Köpeczi 2001 = Köpeczi Béla, *Moldován Gergely, a lapszerkesztő* (Makovan Gr. – redactorul), Budapesta, 2001.

LA CHAIRE DE LANGUE ROUMAINE DE L'UNIVERSITÉ DE CLUJ ET SEXTIL PUȘCARIU (Résumé)

Le Professeur G. G. Neamțu a dirigé, ces dernières années, la chaire de langue roumaine de la Faculté des Lettres. Elle est parmi les premières chaires de l'Université de Cluj et le long de ses années d'existence, elle a prouvé son importance. L'auteur du matériel réalise une présentation des premiers trois professeurs qui ont conduit ce département, parmi lesquels on peut mentionner aussi Sextil Pușcariu.

Cuvinte-cheie: *Universitatea din Cluj, Catedra de limba română, Gr. Silași, S. Pușcariu.*

Keywords: *Université de Cluj, la chaire de langue roumaine, Gr. Silași, S. Pușcariu.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*